

OCROTIREA PĂRINTEASCĂ ÎN DREPTUL INTERNAȚIONAL PRIVAT: ASPECTE COMPARATIVE

Liliana ROTARU-MASLO, Victor CARAUȘ

Academia de Studii Economice din Moldova

The underage is the person who by virtue of his young age, needs a special protection from those around him, but first of all from his parents. This issue is included in the majority of official normative documents, including the Constitution of Republic of Moldova, which stipulates in article nr. 53 that every child is assured with the observance of his legitimate rights and interests, furthermore the protection of them is guaranteed by parents or those who act in name of parents, or in cases stipulated by law – by public prosecutor, the tutelage authority or by other public representatives.

In other words, the first persons who are called to assure and guarantee the child's rights and legal interests are his parents. The parents' protection is an obligation regulated by law.

Nowadays in the legislation of other countries as Romania, Belgium, Turkey or Quebec as a synonym for the notion "parental protection" one use the notion of "parental authority" and is explained as the aggregate of rights and obligations which concern both the person and the child's goods which belong in equal amount to his parents and which are applied in the direct superior interest of the child. The duration of the parents authority is established for a term since the child is in coming of age.

But the things are getting complicated when one or more external elements occur such as: different citizenship of the child's parents or of the child regards parents, or the home or residence is different etc. In the article below based on the comparative study of the law of international private laws of several states in the possible existing situations with a foreign element, we conclude that the parents' protection is noted in correspondence with the situations:

- the law of state of common residence of parents with their children;
- the law of state of usual home or residence of the child;
- the national law of child;
- the law of the state of the child's citizenship, in case when the parents and the child have different residences;
- the law of state which stipulates the filiation;
- the law of state which stipulates the parents' divorce, etc.

All these possible variants proposed by the legislators were elaborated with only one purpose: the assurance and guarantee of the parents' protection including here the duty of keeping. Considering the above mentioned, one can notice the accumulation of possible variants in the context of the international private law reports. But no matter the approached variant – all of them have only one finality – the protection of the underage and his necessities.

No matter the way of law determination which guides the parents' protection, it will stipulate the following:

- a) the cases when it is instituted the parents' protection and the age till its existence;
 - b) the cases when the parents' protection don't imply both parents, but only one of them or when it comes separately to both parents;
 - c) the extension of parents' protection meaning if it takes into consideration the person and goods of the underage or only the person of the underage;
 - d) the rights and obligations of the parents;
 - e) the documents which can be done by the child independently and not;
 - f) the sanction of breaking the legal provisions concerning and exercise ability of the underage and the conditions in which the sanction can be invoked, for example the act's nullity, the persons who can invoke the nullity, the timeframe etc.;
 - g) the decay from the parents' rights – civil sanction, etc.
- But no matter the nationality of the child, the priority comes to his superior interest.

Minorul este persoana care nu a împlinit încă vârsta la care își poate exercita toate drepturile. Iar majoratul se dobândește odată cu împlinirea vârstei de 18 ani, deoarece, la această vârstă, persoana dobândește capacitatea deplină de exercițiu (art.20 alin.(1) din Codul civil al Republicii Moldova [1]. Vârsta de 18 ani este considerată ca majorat și în alte țări, cum ar fi Federația Rusă (art.21 alin.(1) din Codul civil al Federației Ruse) [2] sau România (art.38 alin.(2) din Codul civil al României) [3], iar la art.263 din alin.(5) din același Cod legiuitorul român precizează: „În sensul prevederilor legale privind protecția copilului, prin copil se înțelege persoana care nu a împlinit vârsta de 18 ani și nici nu a dobândit capacitatea deplină de exercițiu, potrivit legii”.

Nu aceeași situație întâlnim în alte state ale lumii. În unele țări vârsta atingerii majoratului este mai coborâtă, iar în altele se introduce un cens de vârstă mai mare. Astfel, în Elveția majoratul se atinge la 20 de ani, în diferite state ale SUA – între 18 și 21 de ani, iar în Germania – la 19 ani [4].

Constituția Republicii Moldova [5] dispune că mama și copilul au dreptul la ajutor și ocrotire specială. Toți copiii, inclusiv cei născuți în afara căsătoriei, se bucură de aceeași ocrotire socială. Copiii și tinerii se bucură de un regim special de asistență în realizarea drepturilor lor (art.50 alin.(1) și (2)).

Prevederi similare conține și Codul familiei al Republicii Moldova [6], care prevede că copilului i se garantează apărarea drepturilor și intereselor sale legitime. Iar apărarea acestora se asigură de părinți sau persoanele care îi înlocuiesc, iar în cazurile prevăzute de lege – de procuror, autoritatea tutelară sau de alte organe abilitate (art.53 alin.(1) și (2)).

Altfel spus, persoanele care sunt chemate, în primul rând, să asigure și să garanteze apărarea drepturilor și intereselor legitime ale copilului sunt părinții lui.

Ca sinonim al noțiunii de „ocrotire părintească”, în legislația altor state se utilizează noțiunea de „autoritate părintească”, de exemplu: în Codul civil al României (art.483), în Codul de drept internațional privat al Belgiei (art.35) [7], în Legea de drept internațional privat a Turciei (art.19) [8] sau în Codul civil al provinciei canadiene Québec (art.597–612) [9].

Astfel, autoritatea părintească reprezintă ansamblul de drepturi și îndatoriri, care privesc atât persoana, cât și bunurile copilului și aparțin, în mod egal, ambilor părinți. Părinții exercită autoritatea părintească numai în interesul superior al copilului, cu respectul datorat persoanei acestuia, și îl asociază pe copil la toate deciziile care îl privesc, ținând cont de vârsta și de gradul său de maturitate. Ambii părinți răspund pentru creșterea copiilor lor minori (art.483 din Codul civil român).

Durata autorității părintești este până la împlinirea majoratului de către copil, iar copilul, la rândul său, le datorează respect părinților săi indiferent de vârsta sa (art.485 din Codul civil român).

Părinții au dreptul și îndatorirea de a crește copilul, îngrijind de sănătatea și dezvoltarea lui fizică, psihică și intelectuală, de educația, învățătura și pregătirea profesională a acestuia, potrivit propriilor lor convingeri, înșușirilor și nevoilor copilului; ei sunt datori să dea copilului orientarea și sfaturile necesare exercitării corespunzătoare a drepturilor pe care legea le recunoaște acestuia (art.487 din Codul civil român).

Ocrotirea părintească se manifestă nu doar prin afecțiune și dragoste, dar și printr-o grijă zilnică a celor maturi față de nevoile celor mici. Copiii, la fel ca și părinții lor, au nevoie de a-și satisface anumite necesități: cognitive, intelectuale și/sau materiale. Și dacă sentimentele părintești – dragostea și grija pentru urmași – nu pot fi înglobate în cadrul legal (însă, lipsa lor cuvenită, poate fi sancționată, inclusiv cu decăderea din drepturile părintești), apoi prin lege se consfințește obligația părinților de a-și întreține propriii copii.

Obligația legală de întreținere poate fi definită ca îndatorire impusă de lege unei persoane de a acorda altei persoane mijloacele necesare traiului, inclusiv satisfacerii nevoilor spirituale, precum și, în cazul obligației de întreținere a părinților față de copiii lor minori, mijloacele necesare pentru educarea, învățătura și pregătirea lor profesională [10].

Notificăm, cu titlu de comparație, că în noul Cod civil al României a fost introdus un articol, semnificativ din punctul nostru de vedere, și anume – articolul 263 „Principiul interesului superior al copilului”, conform căruia orice măsură privitoare la copil, indiferent de autorul ei, trebuie să fie luată cu respectarea interesului superior al copilului (alin.(1)).

În termenii art.74 din Codul familiei al Republicii Moldova, părinții sunt obligați să-și întrețină copiii minori și copiii majori inapți de muncă care necesită sprijin material. Modul de plată a pensiei de întreținere se determină în baza unui contract încheiat între părinți sau între părinți și copilul major inapt de muncă. Dacă lipsește un atare contract și părinții nu participă la întreținerea copiilor, pensia de întreținere se încasează pe cale judecătorească, la cererea unuia dintre părinți, a tutorelui copilului sau a autorității tutelare.

Obligația de întreținere a copiilor de către părinții lor este reglementată de Capitolul 12 din Codul familiei – „Obligația de întreținere între părinți și copii”.

Dar, dat fiind faptul că subiectul de studiu al prezentului articol este ocrotirea părintească a copilului în dreptul internațional privat, vom trata acest subiect prin prisma prezenței unui sau a mai multor elemente de extraneitate, care reprezintă o împrejurare de fapt, datorită căreia raportul juridic are legătură cu mai multe sisteme de drept [11]. Considerăm că elementul de extraneitate, în situația analizată de noi, poate fi cetățenia copilului diferită de cea a părinților (ca rezultat al unei adopții internaționale) sau domiciliul diferit al minorului față de părinții săi.

În acest sens, art.160 din Codul familiei – „Drepturile și obligațiile părinților și copiilor” – prevede că drepturile și obligațiile părinților, inclusiv obligația părinților de a-și întreține copiii, sunt stabilite de legislația statului pe al cărui teritoriu aceștia își au domiciliul comun, iar în lipsa domiciliului comun al părinților și copiilor drepturile și obligațiile acestora sunt reglementate de legislația statului al cărui cetățean este copilul.

În cazurile de asigurare a obligațiilor de întreținere dintre părinți și copii, poate fi aplicată legislația statului al cărui cetățean este persoana ce pretinde întreținere.

Și, în continuare, art.161 din Codul familiei – „Obligațiile de întreținere ale copiilor și ale altor membri ai familiei” – dispune că obligațiile de întreținere ale copiilor și ale altor membri ai familiei se determină în conformitate cu legislația statului unde își are domiciliul persoana care are dreptul la întreținere, dacă contractul privind plata pensiei de întreținere nu prevede altfel.

În cazul în care debitorul întreținerii își stabilește domiciliul în străinătate, el este în drept să încheie cu creditorul întreținerii un contract privind plata pensiei de întreținere în modul prevăzut de Codul familiei. În cazul în care nu se ajunge la un acord, persoana interesată poate porni în instanța judecătorească o acțiune privind stabilirea cuantumului pensiei de întreținere într-o sumă fixă și achitarea acesteia printr-o plată unică sau privind transmiterea anumitelor bunuri în contul pensiei sau privind determinarea unui alt mod de plată a acesteia (art.109 din Codul familiei).

Iar plata pensiei de întreținere, în baza hotărârii instanței judecătorești, încetează în cazul atingerii de către copil a vârstei de 18 ani sau obținerii de către acesta a capacității depline de exercițiu sub vârsta de 18 ani (art.118 alin.(2) din Codul familiei).

În ce privește obligația de întreținere, Codul civil al României dispune că tatăl și mama sunt obligați, în solidar, să acorde întreținere copilului lor minor, asigurându-i cele necesare traiului, precum și educația, învățătura și pregătirea sa profesională.

Dacă minorul are un venit propriu, care nu este îndestulător, părinții au obligația de a-i asigura condițiile necesare pentru creșterea, educarea și pregătirea sa profesională.

Părinții sunt obligați să îl întrețină pe copilul devenit major, dacă se află în continuarea studiilor, până la terminarea acestora, dar fără a depăși vârsta de 26 de ani.

În caz de neînțelegere, întinderea obligației de întreținere, felul și modalitățile executării, precum și contribuția fiecăruia dintre părinți se stabilesc de instanța de tutelă pe baza raportului de anchetă psihosocială (art.499 din Codul civil al României).

Dar, în ce privește reglementarea raporturilor cu element străin dintre autoritatea părintească și protecția copiilor în România, art.2.611 din Codul civil dispune că legea aplicabilă se stabilește potrivit Convenției privind competența, legea aplicabilă, recunoașterea, executarea și cooperarea cu privire la răspunderea părintească și măsurile privind protecția copiilor, adoptată la Haga la 19 octombrie 1996.

Iar legea aplicabilă obligației de întreținere se determină potrivit reglementarilor dreptului Uniunii Europene (art.2.612 din Cod civil român).

Dreptul internațional privat al Belgiei prevede că autoritatea părintească este reglementată de legislația statului pe al cărui teritoriu are copilul reședință obișnuită la momentul evenimentelor care au condus la determinarea autorității părintești. În caz de schimbare a reședinței obișnuite de determinare a autorității părintești din partea unei persoane, care nu a avut astfel de responsabilitate, se va aplica noua lege a reședinței. Exercitarea autorității părintești este guvernată de legea statului pe al cărui teritoriu copilul are reședință obișnuită, în momentul în care acest exercițiu este invocat.

În cazul în care legea desemnată mai sus nu asigură protecție necesară persoanei copilului și bunurilor sale, atunci această protecție se va face în concordanță cu legea statului al cărui cetățean este persoana.

Legislația belgiană se va aplica atunci când va fi imposibil, din punct de vedere juridic și material, de a lua măsurile necesare prevăzute de legea străină aplicabilă (art.35 din Codul de drept internațional privat al Belgiei).

Legea de drept internațional privat a Ucrainei, nr.2709-IV din 23 iunie 2005, în art.66 prevede că drepturile și îndatoririle părinților și ale copiilor se determină de legea națională a copilului sau de legea care are o strânsă legătură cu acest raport și dacă ea este mai benefică pentru copil.

În ce privește dreptul la întreținere, Legea de drept internațional privat a Ucrainei stipulează că obligațiile de întreținere ce rezultă din relațiile de rudenie, cu excepția cazurilor citate mai sus, sunt reglementate de legea statului pe al cărui teritoriu are domiciliul persoana care are dreptul la întreținere.

Dacă persoana care are dreptul la întreținere nu o poate primi în conformitate cu legea statului stabilită mai sus, atunci se va aplica legea națională comună.

Dar, dacă nici această lege nu este operabilă, se va aplica legea statului în care persoana obligată să acorde întreținere are domiciliul (art.67 din Legea de drept internațional privat a Ucrainei).

Codul familiei al Federației Ruse [12] dispune, în art.163, că drepturile și obligațiile părinților, inclusiv cea de întreținere de către părinți a copiilor lor, se determină de legea statului pe al cărui teritoriu au domiciliu comun. În cazul în care nu exista domiciliu comun al părinților cu copiii lor, drepturile și obligațiile părinților și copiilor se determină de legea statului al cărui cetățean este copilul. La cererea reclamantului față de obligația de întreținere și alte relații între părinți și copii, poate fi aplicată legislația statului în care copilul are reședință.

Legea de drept internațional privat a Turciei prevede, în art.19, că autoritatea părintească este supusă legii care reglementează filiația. Iar, în caz de divorț, autoritatea părintească, precum și chestiunile referitoare la ea, sunt supuse legii divorțului (art.20). În ce privește obligația de întreținere alimentară, aceasta este supusă legii naționale a debitorului.

Convenția privind competența, legea aplicabilă, recunoașterea, executarea și cooperarea cu privire la răspunderea părintească și măsurile privind protecția copiilor, adoptată la Haga, la 19 octombrie 1996, dispune, în art.16, că atribuirea sau încetarea răspunderii părintești de plin drept, fără intervenția autorității judecătorești sau administrative, este reglementată de legea statului unde copilul își are reședința obișnuită.

Atribuirea sau încetarea răspunderii părintești, printr-un acord ori un act unilateral, fără intervenția autorității judecătorești sau administrative, este reglementată de legea statului unde copilul avea reședința obișnuită la momentul în care acordul sau actul unilateral își produc efectele.

Răspunderea părintească care există potrivit legii statului de reședință obișnuită a copilului se menține și după schimbarea reședinței obișnuite în alt stat.

Dacă reședința obișnuită a copilului se schimbă, atribuirea răspunderii părintești de plin drept către o persoană, care nu este încă investită cu această răspundere, este reglementată de legea statului de la noua reședință obișnuită.

Exercitarea răspunderii părintești este reglementată de legea statului de reședință obișnuită a copilului. Dacă reședința obișnuită a copilului se schimbă, situația este reglementată de legea statului de la noua reședință obișnuită (art.17).

Art.18 din Convenție precizează că răspunderea părintească menționată la articolul 16 poate fi retrasă sau condițiile exercitării ei pot fi modificate prin măsuri luate în vederea aplicării acestei Convenții.

Analizând textele propuse mai sus, concluzionăm că ocrotirea părintească este supusă, după caz:

- ✓ legii statului în care își au domiciliul comun părinții și copiii;
- ✓ legii statului în care copilul își are domiciliul sau reședința obișnuită;
- ✓ legii naționale a statului în care s-a născut copilul;
- ✓ legii statului de care aparține copilul prin cetățenie în cazul în care părinții și copiii au domiciliile diferite;
- ✓ legii statului care reglementează filiația;
- ✓ legii statului care reglementează divorțul părinților;
- ✓ legii statului al cărui cetățean este persoana care pretinde întreținerea;
- ✓ legii statului unde își are domiciliul persoana care are dreptul la întreținere.

Toate aceste variante posibile propuse de legiuitorii au fost elaborate cu un singur scop: de a asigura și garanta ocrotirea părintească, inclusiv obligația de întreținere. Din aceste considerente, variantele propuse sunt cumulul variantelor posibile în cadrul raporturilor de drept internațional privat. Dar, indiferent de varianta abordată, toate au aceeași finalitate – protecția minorului și a necesităților sale [13].

Domeniul de aplicare a legii care cărmuiește ocrotirea părintească. Indiferent de modul de determinare a legii care cărmuiește ocrotirea părintească, ea va reglementa următoarele:

- a) cazurile în care ocrotirea se instituie prin părinți și vârsta până la care aceasta există;
- b) cazurile în care ocrotirea părintească nu revine ambilor părinți, ci numai unuia dintre ei, sau când revine numai în parte ambilor părinți;
- c) întinderea ocrotirii părintești, în sensul dacă aceasta există privitor la persoana și bunurile minorului sau numai privitor la persoana minorului;
- d) drepturile și îndatoririle părinților;
- e) actele pe care copilul le poate încheia singur și cele pe care nu le poate încheia;

- f) sancțiunea pentru nerespectarea dispozițiilor legale privind întregirea capacității de exercițiu a minorului, condițiile în care sancțiunea poate fi invocată (de exemplu, nulitatea actului), persoanele care pot invoca nulitatea, termenul etc.;
- g) decăderea din drepturile părintești – sancțiune juridico-civilă etc. Legea aplicabilă indică cazurile și condițiile în care se aplică această sancțiune. Legea cârmuiește efectele decăderii în ce privește raporturile dintre părinți și copii. Uneori, decăderea din drepturile părintești produce efecte secundare (cum este, de exemplu, în dreptul nostru, incapacitatea de a adopta). Aceste efecte țin de materia respectivă, adică, în exemplele prezentate *supra* – de adopție.

Desigur, în privința dispunerii decăderii și a efectelor acesteia poate interveni ordinea publică în dreptul internațional privat [14]. Astfel, de exemplu, în Republica Moldova nu s-ar putea aplica legea străină pentru a se dispune decăderea părintelui din drepturile sale părintești pentru o cauză sau în condiții incompatibile cu principiile dreptului nostru. De asemenea, nu ar putea fi recunoscute efectele decăderii pronunțate în străinătate incompatibile cu dreptul nostru.

S-ar putea considera că decăderea din drepturile părintești – sancțiune juridico-civilă – este supusă legii forului, ca lege teritorială; în acest caz, cauzele și condițiile decăderii, precum și efectele acesteia ar fi cârmuite de legea forului, nu însă de legea personală (națională).

Transformările adânci ce au avut loc în ultimele decenii în societate, în mare parte în țările din Europa, dar mai puțin în Republica Moldova, au determinat colectivitatea constituită pe un anumit teritoriu să-și pună problema ocrotirii minorilor. În majoritatea cazurilor, copiii sunt, în mod firesc, în îngrijirea părinților. Există, totuși, cazuri, din ce în ce mai frecvente, în care familia, din diferite motive, nu poate sau nu dorește să-și asume răspunderea, copilul fiind părăsit. În așa cazuri intervin măsurile de ocrotire speciale.

În practica internațională există o experiență avansată în privința ocrotirii minorilor: ne referim la reglementările privind raporturile juridice dintre părinți și copii, competența instanțelor și legea aplicabilă, stabilirea și contestarea filiațiunii și celelalte probleme pe care legislația familiei le are în vedere. În principiu, autoritățile statului de care aparține copilul prin cetățenie sunt competente pentru cauzele de tutelă sau curatelă. Ele instituie tutela sau curatela. Legea națională a copilului determină, de asemenea, cazurile și condițiile de instituire sau desființare a tutelei. Autoritățile din statele parte la un tratat de asistență juridică iau măsuri impuse de urgență și provizorii privind un minor cetățean al celeilalte părți contractante. Măsurile de urgență și provizorii se iau conform legii autorității care se implică [15].

Autoritatea care ia măsurile provizorii și de urgență înștiințează de îndată autoritățile competente din statul căruia îi aparține copilul ocrotit. Pe de altă parte, însă, tratatele de asistență juridică încheiate de Republica Moldova prevăd și cazul în care autoritățile naționale competente transmit competența privind tutela sau curatela autorității celeilalte părți la tratat. Este cazul în care persoana care trebuie ocrotită are domiciliul, reședința sau bunuri pe teritoriul statului căreia i se transmite competența de a se ocupa de tutela sau curatela minorului. De menționat că autoritatea care preia, la cererea organelor celuilalt stat parte la tratat, competența privind tutela sau curatela, îndeplinește măsurile necesare în conformitate cu legea statului său. Este un exemplu de cooperare între autorități, care ține de problemele privind raporturile administrative cu un element străin, dar și de dreptul conflictual, precum și de conflictele de jurisdicție. Aceste conflicte se rezolvă pe calea cooperării dintre state. Mai adăugăm că legea națională a minorului se aplică în soluționarea problemei privind capacitatea de folosință și de exercițiu.

O situație aparte, în materia protecției minorului în dreptul internațional privat, o constituie cazul în care părinții străini sunt de aceeași cetățenie sau de cetățenii diferite [16], presupunând că aceștia își au domiciliul sau reședința în Republica Moldova și cer (și obțin) divorțul în fața instanței judecătorești naționale. În acest caz, instanța judecătorească trebuie să decidă, odată cu pronunțarea divorțului, despre încredințarea copilului sau a copiilor rezultați din căsătoria unuia dintre foștii soți. Instanța procedează conform legii noastre (art.158 și Titlul VII din Codul familiei); ea aplică aceste reguli făcând abstracție de prevederile legii naționale eventual aplicabile după dreptul internațional privat. În vederea încredințării copiilor, instanța ascultă părinții, autoritatea tutelară și chiar pe copiii implicați, dacă au împlinit vârsta de 10 ani. În acest caz, copilul are, ceea ce numesc unii autori străini, capacitate naturală. Celelalte dispoziții din articolele menționate mai sus se vor aplica întocmai.

Copilul poate fi încredințat unor rude sau altor persoane sau unei instituții de ocrotire. Persoana sau instituția căreia i s-a încredințat copilul va avea numai grija persoanei lui. Administrarea averii copilului, dreptul

de a-l reprezenta în justiție și de a-i încuviința actele revin părintelui căruia instanța i-a atribuit acest drept. Autoritatea tutelară este obligată să exercite un control efectiv și continuu asupra modului în care părinții își îndeplinesc îndatoririle cu privire la persoana și bunurile copilului.

Astfel, art.53 alin.(5) din Codul familiei dispune că, în cazul încălcării drepturilor și intereselor legitime ale copilului, inclusiv prin neîndeplinirea sau îndeplinirea necorespunzătoare de către părinți (a unuia dintre ei) a obligațiilor de întreținere, educație și instruire, sau în cazul abuzului de drepturile părintești, copilul poate să se adreseze de sine stătător autorității tutelare pentru apărarea drepturilor și intereselor sale legitime, iar de la vârsta de 14 ani – instanței judecătorești.

De asemenea, instanța judecătorească, la cererea autorității tutelare, poate pronunța decăderea din drepturile părintești, când sănătatea sau dezvoltarea fizică a copilului este primejduită prin felul de exercitare a drepturilor părintești. În acest sens, la alin.(6) art.53 din Codul familiei legiuitorul dispune că persoanele cu funcție de răspundere și alți cetățeni care știu despre existența unui pericol pentru viața sau sănătatea copilului, despre încălcarea drepturilor și intereselor lui legitime sunt obligați să comunice acest fapt autorității tutelare, făcând tot posibilul pentru a proteja drepturile și interesele legitime ale copilului.

Textele citate sunt de aplicare necesară, indiferent care este naționalitatea copilului [17]. Contează, întâi de toate, interesul suprem al copilului.

Referințe:

1. Codul civil al Republicii Moldova nr.1107-XV din 6 iunie 2002 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2002, nr.82-86.
2. Codul civil al Federației Ruse, Partea I, din 30 octombrie 1994, nr.51 – ФЗ, adoptat de către Duma de Stat a Federației Ruse la 21 octombrie 1994.
3. Codul civil al României. Republicat în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr.505 din 15 iulie 2011, în vigoare din 1 octombrie 2011.
4. Băieșu V., Căpățină I. Drept internațional privat: Note de curs. - Chișinău: Garuda-Art, 2000, p.164.
5. Constituția Republicii Moldova adoptată la 29 iunie 1994 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1994, nr.1.
6. Codul familiei al Republicii Moldova nr.1316-XIV din 26.10.2000 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2001, nr.47-48/210.
7. Codul de drept internațional privat al Belgiei din 16 iulie 2004.
8. Legea de drept internațional privat a Turciei, nr.2675 din 20 martie 1982.
9. Codul civil al provinciei canadiene Québec din 1991.
10. Mărgineanu L., Mărgineanu G. Dreptul familiei. - Chișinău: „Elena – V. I.”, 2002, p.269.
11. Macovei I. Drept internațional privat. - Iași: ARS LONGA, 1999, p.11.
12. Codul familiei al Federației Ruse, Partea I, din 30 octombrie 1994, nr.51 – ФЗ, adoptat de către Duma de Stat a Federației Ruse la 21 octombrie 1994.
13. Sitaru D.-A. Drept internațional privat. Tratat. - București: Lumina LEX, 2001, p.357
14. Ibidem, p.358.
15. Федосеева Г.Ю. Международное частное право. Учебник. Москва: Эксмо, 2005, с.255.
16. Гетьман - Павлова И.В. Международное частное право. Учебник. Москва: Эксмо, 2005, с.351.
17. Jakotă M.V. Drept internațional privat. - Iași: Chemarea, 1997, vol. II, p.110.

Prezentat la 28.12.2011